

Çevreye Metaekolojik Yaklaşım ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi

Metaecologic Approach to the Environment and Principle of Mutual Solidarity in Nature

Fikret Birdişli

Özet

Çağımızın en önde gelen problemlerinden biri de çevre sorunlarıdır. Fakat doğa, yaşamı destekleyen bir sistem olmanın ötesinde üretim kaynaklarının bulunduğu bir depo olarak algılandığından çevre sorunlarına yönelik ilgi aynı zamanda ekonomik kaygıları da içermektedir. Doğaya ve çevre sorunlarına olan bu yaklaşım mekanik ve parçalı bir doğa algısının sonucudur ve çevre sorunlarının da gerçek nedenidir. Bu makalede doğa varlıklarını birer meta olarak gören bu yaklaşımı tanımlamak için “metaekoloji” kavramı önerilmektedir. Bu kapsamda makalenin temel amaçları: (1) üretim biçimi ve çevre sorunları arasındaki ilişkiyi açıklamak; (2) doğaya olan metaekolojik yaklaşımı eleştirmek ve (3) metaekoloji bağlamında temel çevre yaklaşımlarını yine eleştirel bir yaklaşımla irdelemektir. Son analizde ise çevre sorunları konusunda insan ya da doğa merkezli çevre yaklaşımı yerine eklektik bir yaklaşım tercih edilmekte ve klasik yazında yer alan “doğada karşılıklı çıkar ilişkisi” prensibi yerine “karşılıklı dayanışma ilkesi” benimsenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Sorunları, Ekoloji, Kapitalizm, Metaekoloji.

Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, fbirdisli@ksu.edu.tr

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Abstract

One of the prominent concerns of our age is about environmental problems. But these concerns are not only related with to accepting of nature as a life supporting system but also economic anxieties which are based on the accepting of nature as material source of production and repository. So, the common discourses about environmental problems are induced by economic concern usually. In this perspective environmental problems are crucial because of the negative effects on the production process. This is logical results of the mechanical and fragmented nature perception and cause more exploitation of the environment. Economically motivated, mechanical and fragmented nature perception is conceptualized as "methaecology" in this article. It's considered that the main causes of the environmental problems are exploitative production system in this essay. So the main purpose of this article is (1) to explain of the relationship between mode of production and environmental problems; (2) to criticize of the metaecologic perception of the nature; and (3) to evaluate main critical environmental approach in the context of methaecology.

Keywords: *Capitalism and Ecology, Environmental Problems, Methaecology.*

Giriş

Çevre sorunları nedeniyle doğa varlıklarının nitelik ve niceliğinde yaşanan dramatik değişim insanlığın bugünü ve geleceği hakkında duyulan kaygıların giderek artmasına neden olmaktadır. Fakat bu kaygılar, doğayı yaşamı destekleyen bir sistem olarak görmenin ötesinde onu üretimin bir nesnesi ve bir “kaynak” deposu biçiminde algılayan ve dolayısıyla bu kaynaklarda yaşanacak bir daralmanın ekonomiye olan olumsuz etkileri nedeniyle çevre sorunlarıyla ilgilenen bir görüşü de içermektedir (Birdişi, 2013:5). İhtiyaç için değil tüketim için üreten bir ekonomik anlayışın ürünü olan bu kaygı, çevre varlıklarını piyasada alınıp satılabilen bir mal ya da meta olarak görmesi nedeniyle çevre sorunlarına kalıcı çözümler üretebilmenin oldukça uzağındadır.

Çevre konusunda yapılan çoğu çalışmayı biçimlendiren insan ve doğa merkezli yaklaşımlar, üretim biçiminin ve sermaye birikim sürecinin çevre sorunlarına olan katkısını göz ardı etmekte ya da yeterince vurgulayamamaktadırlar. Ayrıca her ne kadar ekofeminizm ve ekososyalizm gibi bazı doğa merkezli çevre yaklaşımları toplumdaki sömürü ve ekonomik eşitsizlik üzerinden yola çıkarak iktisadi sistem ve çevre sorunları arasındaki ilişkiye değinseler de (Brennan and Lo, 2009:14) bu yaklaşımları biçimlendiren düşüncelerin kendi ideolojik söylemlerini aşamaması nedeniyle etkileri sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada doğaya olan kapitalist yaklaşım eleştirilmekle birlikte belli bir ideolojinin bağlamında kalmadan eklektik bir paradigmaya dayanılmakta ve kapitalist çevre yaklaşımını betimlemek üzere “metaekoloji” kavramı kullanılmaktadır.

Ayrıca doğa ve insan merkezli yaklaşımlarda görülen “doğada karşılıklı çıkar ilişkisi” prensibi doğadaki faaliyet ve etkileşim tanımlamakta hatalı ve yetersiz görüldüğünden bunun yerine “doğada karşılıklı dayanışma ilkesi” açıklanmakta ve önerilmektedir.

Bu bağlamda makalenin temel varsayımı çevre sorunlarının temelinde doğaya kapitalist yaklaşımın yattığı yönündedir. Bu nedenle sürekli üretim ve tüketim üzerine kurgulanmış bir ekonomik sistem içinde kalarak çevre sorunlarına kalıcı çözümler üretmek imkânsızdır. Bu yaklaşımı eleştiren doğa ve insan merkezli çözümler bile doğadaki tüm varlıklar arasındaki ilişkiyi bir “çıkar ve çatışma” anlayı-

řı ile tanımladıklarından aslında rekabet prensibi üzerine temellenen kapitalizme paralel bir duruşu benimsemiş olmaktadır. Bu nedenle “doğada karşılıklı çıkar” ilişkisi yerine “doğada karşılıklı dayanışma” prensibini benimsemek, doğa ve insan merkezli çevre yaklaşımları için daha tutarlı bir yaklaşım olacaktır.

Bu makalede “metaekoloji” ve “doğada karşılıklı dayanışma ilkesi” irdelenirken doğaya bütüncül yaklaşım (eco-wholism) benimsenmiş ve araştırmada betimsel analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Kapitalizm Öncesi ve Sonrası Doğayı Kullanma Biçimleri

İnsan yaşadığı doğanın bir parçası olarak ondan etkilenir ve onu etkiler. İnsan topluluklarının aşama aşama gelişerek günümüzdeki medeniyeti oluşturması bu insan-doğa ilişkisinin biçimlendirdiği bir sürecin sonucudur. Bu gelişim sürecinde ulaşılan her yaşam düzeyini bir önceki düzeyden ayıran en önemli etkenlerden biri ise aynı zamanda insan-doğa ilişkisindeki değişimi yansıtan üretim biçimindeki değişikliklerdir. Fakat bu değişiklikler sadece yaşamı biçimlendirmekle kalmamış aynı zamanda doğa üzerindeki baskıyı da giderek artırmıştır. Örneğin avcı-toplayıcı topluluklardan tarıma dayalı bir ekonomiye geçiş, gelişen tarım ve ticaretin ardından kitlesel üretime geçiş, doğa insan ilişkileri arasında bir asimetri oluşturarak dünyanın adeta yağmalanmasına neden olmuştur. Doğadan yararlanmak, doğaya meydan okumak ve en sonunda doğayı kirletmek biçiminde gerçekteşen bu asimetri, bu bölümde kapitalizm öncesi ve sonrası insan ve doğa ilişkileri bağlamında tarihsel bir süreç içinde incelenecektir.

Kapitalizm Öncesi Doğayı Kullanma Biçimleri

İnsan fiziksel varlığıyla içinde yaşadığı doğanın bir parçasıdır ve bu varlığını sürdürebilmek için doğaya ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaçların karşılanması sırasında doğayla olan karşılıklı etkileşimi bir anlamda ekolojik diyalogdur (Bell, 2004:30). Bu etkileşimin sonuçları ise insanı ve doğayı anlamak açısından oldukça değerli veriler içerir.

İnsanın yeryüzünde yaklaşık iki milyon yıl öncesinden yaşamaya başladığı düşünöldüğünde ilk bakışta bu ilişkinin oldukça uzun soluklu olduğu söylenmelidir. Bu uzun zaman dilimi içinde değişen ise sadece insan olmamış doğa da belli bir ölçüde değişime uğramıştır.

Bu bağlamda tarihin ilk çağlarında insan varlığı bu biyolojik dünyanın oldukça küçük bir parçasını oluştururken ilerleyen zaman içinde sosyal organizasyonların büyümesi ve teknoloji sayesinde insanın doğa karşısındaki önemi onu değiştirecek kadar artmıştır.

Tarih öncesi dönemi araştıran arkeologlar, ulaştıkları bulgular doğrultusunda insanların ilk olarak belirli bir özellik taşımayan yiyecek toplayıcısı olduklarını düşünmektedirler. Başlangıçta et ihtiyaçlarını küçük memeliler ve kuşlardan sağlayan insanlar biyolojik doğa üzerindeki ilk egemenliğini bazı bitki ve hayvan türlerini ıslah ederek kazanmışlardır (Butzer, 1971:149).

İnsanların avcı ve toplayıcı olarak yaşadıkları neolitik dönemlerde ise geliştirilen av aletleri ve av teknikleri, insan ve doğa arasındaki ilk asimetriyi oluşturmuştur. Giderek artan nüfusla birlikte ortaya çıkan daha çok avlanma zorunluluğuna rağmen, tarih öncesi dönemlerin insan doğa ilişkileri bakımından en büyük özelliği insanların ancak kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar doğadan faydalandıkları gerçektir (Butzer, 1971:404).

Zamanla avcılıkta kullanılan ilkel teknolojinin gelişmesiyle doğa ile olan etkileşim de hızlanmaya başlamıştır. Örneğin botlar ve kayıklar yoluyla göllerden ve nehirlerden faydalanmaya başlayan insanlar daha önce doğaya göre hareket ederken, yavaş yavaş doğaya direnmeye ve ondan istediği biçimde yararlanmaya başlamışlardır. Kalıcı yerleşimlerle birlikte üretim fazlası olan ürünler ilkel sermaye birikimini oluştururken ürünlerin karşılıklı değişimi ise ilkel ticareti başlatmıştır (Şenel, 1994:148). İlkel sermaye birikimi ve ticaret ise bir yandan gruplar arası ilişkilerin hızla gelişmesine neden olurken, diğer yandan zamanla ekonomik ve siyasal örgütlenmelerin önünü açmıştır.

Tarihsel dönemlerde daha önceki dönemlere kıyasla hızlı bir örgütlenme ve kentleşme yaşanmıştır. Bu değişime ticaretin katkısı ise çok önemlidir. Çünkü bir anlamda doğal varlıkların yer değiştirmesi diyebileceğimiz ticaret, insanın doğayla olan ilişkisini değiştirdiği kadar toplum içi ve toplumlararası ilişkiyi de etkilemiştir. Yine de bu dönemde işlenmiş ürünlerin azlığı nedeniyle doğa ile olan ilişkinin de sınırlı düzeyde gerçekleştiği söylenebilir (Curtin, 2008,21).

Ticaretin yaygınlaşması ise insan-doğa ilişkilerinde doğrudan ve dolaylı değişikliklere yol açmıştır. Giderek uzak bölgelerden yapılan ticaret, güvenlik risklerini beraberinde getirdiğinden geçmişte avlanmak için kullanılan silahlar korunmak ya da korumak için kullanılmış ve yer yer örgütlenmelere gidilmiştir. M.Ö 2300'lerin sonunda yaşamış Akad Kralı Sargon'la ilgili anlatılan hikyelerin birinde Anadolu'da bir hükümdarın kötü muamelelerine maruz kalan Akad'lı bir tüccar kolonisini kurtarmak için düzenlenen seferden söz edilir. Bu bölgede yapılan kazılar sonunda ulaşılan bulgular, karadan kuzeybatıya kadar uzanan askeri bir ticaret diasporasının ya da ticari sömürge imparatorluğunun var olduğunu düşündürmektedir (Curtin, 2008:83).

Böylece giderek örgütlenmiş bir devlet ve yönetim sistemi sadece belirli topraklarda bulunan halk üzerinde değil aynı zamanda yönetimin kapsadığı alan içindeki doğaya karşı da egemenlik iddiasında bulunacaktır. Artık doğa ve insan arasındaki eşitlik bozulmuş egemenlik ve hükmetme dönemi başlamıştır. Bu nedenle ilk büyük uygarlıklar düşük bir tarımsal üretim düzeyinin ötesine geçen devlet yapıları ve sınıf hiyerarşisi ile karakterize edilirler (Foster, 1999:40). Feodal bir yapının ve toprağa bağlı bir üretim biçiminin ağırlıklı olduğu bu dönem aslında toprak üzerinden insanların sömürüldüğü bir dönemdir. Fakat doğa üzerinde egemenlik mücadelesi ise üretim tekniklerinin çok gelişmemesi nedeni ile hala sınırlıdır.

Fakat zamanla ticaretin gelişmesi feodal yapının yerini merkantilist bir yapıya bırakmasına neden olmuştur. Bu değişim birden bire olmadığı gibi her toplum içinde farklı süreç izlemiştir. Merkantilizmin gelişmesi insan-doğa ilişkileri bakımından önemli dönüm noktalarından biridir. Çünkü coğrafi keşifler yoluyla doğal varlıkların el ve yer değişmesi tarihinin en st noktasına ulaşmıştır. Artık feodal yapıda emek üzerinden gerçekleşen sömürü, merkantilizmin gelişmesiyle doğal varlıklar üzerinden de gerçekleşmeye başlamıştır. Bu durumun öncelikli olumsuz sonuçları ekolojik olmaktan çok sosyo-ekonomiktir. Uzak Doğu'nun, Orta ve Güney Amerika'nın doğal zenginlikleri Avrupa'ya akarken, neden olduğu sermaye birikimi kapitalizmin habercisidir (Wallerstein, 2002:57) ve artık insan doğa ilişkisini doğrudan bu değişen üretim biçimi belirleyecektir.

Merkantilist dönemde ticaretin gelişmesi sadece değerli malların ticarete konu olmasını değil, köle ticareti yoluyla insan varlığının dolaşıma girmesine neden olmuştur. Maddi sermaye ile bedelsiz sayılabilecek kadar ucuz insan emeğinin bir araya gelmesi tahıl ve şeker kamışı gibi başlıca tarımsal ürünlerde önemli oranlarda kârlar kazanılmasını sağlamıştır. Örneğin şeker kamışı oldukça kâr getiren bir ürün olmakla birlikte üretim yöntemi nedeniyle şeker ve kölelik birlikte anılır hale gelmiştir. Ayrıca sık üretimin toprağı öldürmesi nedeniyle sürekli yeni topraklara duyulan ihtiyaç insan emeğiyle, doğanın birlikte sömürülmeğe başlanmasının başlangıcını oluşturur (Wallerstein, 2002:60).

Emek ve doğa sömürüsüne dayalı, tarım ve ticaret üzerinden sağlanan bu sermaye birikiminin devamı için orduların ve devlet gücünün seferber olması ise Wallerstein'e (2002:78) göre kapitalist bir dünya ekonomisinin Avrupa'da tesisi için gerekli olan tüm şartları sağlamıştır.

Kapitalizm Sonrası Doğayı Kullanma Biçimleri

14'üncü yüzyılla 16'ncı yüzyılın sonu arasında tarımda köle emeğine, ticarete ise sömürgeciliğe dayalı sermaye birikim dönemi erken kapitalizm olarak adlandırılır (Sée,2004:35). Bu dönemde büyüyen sermaye birikimi, 16'ncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde finans hareketlerinin artmasına, banka ve borsa gibi finans kurumlarının oluşmasına neden olmuştur. Avrupa'daki borsaların tüm ülkelerdeki, tüm tüccarlara açık olması ise ilerde gerçekleşecek olan küresel kapitalizmin habercisidir. Bu kurumların oluşmasının ardından spekülasyona dayalı finansal sermaye birikimi başlamış, ardından kredi, arbitraj, sigortacılık gibi finans kapitalizminin temel kavram ve uygulamaları ticari hayatın vazgeçilmezleri haline gelmiştir (Sée, 2004:29).

17'nci ve 18'inci yüzyıllar boyunca Avrupa'ya yayılan zenginlik ve lükse olan talep ise önce İtalya'da başlayan ve daha sonra tüm Avrupa'yı kapsayan Rönesans ve Reformasyon hareketlerinin önemli nedenlerinden biridir.

Yaygın ticaretle birlikte gelişen açık ve serbest düşünce, Rönesans'la birlikte kapitalizmin önemli esaslarından biri olan bireyselliği ön plana taşıırken aynı zamanda doğaya mekaniksel/araçsal bir

bakişın da gelişmesine neden olmuştur. Örneğin 17'nci yüzyıl düşünürlerinden Francis Bacon, yaşamda istediğimiz sonuçları elde edebilmek için doğaya egemen olmak gerektiğini doğayı kontrol edebilmenin yolunun ise öncelikle onu anlamaktan geçtiğini ileri srmştir. Bu bağlamda bilgiyi bir g olarak niteleyen Bacon, bu gücün sergileneneği ilk alanı doğa olarak kabul eder (Aslan, 2007:58). Buna benzer görüşleri Galileo Galilei'de, Rene Descartes'da, Pierre Gassendi'de de görmek mümkündür. Hatta ilerleyen yıllarda Newton ve Kepler tarafından yapılan evren tanımlamaları bu mekaniksel doğa görüşünü daha da derinleştirmiştir (Ronan, 2005:384).

Bilimsel buluşların 18'inci yüzyılda üretime yansıtılmasıyla o yıllara kadar üretimim küçük merkezleri olan Germantown, Lancaster, Bethlehem, Massachusetts ve Liverpool gibi kentler büyük atımlar yapmaya başlamışlardır. Buharlı motorların icat edilmesiyle İngiltere'de gelişen dokuma endüstrisi ise yeni dönemde sanayi kapitalizminin motor gücünü oluşturmuştur. Bu dönemden itibaren endüstride yaşanan yoğunlaşma enerji ve hammaddeye olan talebi artırmıştır (Se, 2004:83).

Endüstride kitlesel ve seri üretimle birlikte insan ve doğa ilişkisi de farklı boyutlara taşınmıştır. Çünkü kapitalizmde artık üretim ihtiyaçları karşılamak için değil pazarda satılmak için yapılmaktadır. Ayrıca retim teknolojisinin gelişmesiyle ürün işlemek kolaylaştığından tarımdan hayvancılığa kadar geniş bir alandan fabrikalara ve atölyelere doğru ürün akışı yaşanmaya başlanmıştır. Bu nedenle evre varlıkları aslında birçok farklı niteliğe sahipken sanayi kapitalizmi yüksek gelir getirmesini umdukları bir ya da birkaç özellikleri için onlarla ilgilenmeye başlamıştır. Örneğin sadece krklerinden faydalanılan samurlar 15'inci yüzyılda Finlandiya'ya kadar Uzak Batı'da her yerde yaygın iken, aşır avlanma nedeniyle 17'nci yüzyıl sonlarında sadece Sibirya'da bulunmaya başlamıştır. 18'inci yüzyılın sonlarında ise Sibirya'da ki krkli hayvan türlerinin çoğu yok edilmiştir (Foster, 1999:46). Bu nedenle kapitalist üretimle birlikte doğayla olan ilişki artık bir savaşa dnşmştir. Üreticiler ve sanayiciler ekonomik değer taşıdığını düşündükleri her şeyi sorumsuzca kullanmaya başlamışlardır. Giderek artan üretim miktarıyla üretimim sunulduğu pazarın da genişlemesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda kapitalizmin anlamı her bakım-

dan sürekli büyümedir. Bu büyümenin sürdürülebilmesi ise üretimin kaynaklarının kesintisiz akışına ve pazar güvenliğine bağlıdır.

Sanayi kapitalizmiyle birlikte 19'ncü yüzyılda hammadde ve kaynaklara olan ihtiyaç hızla artarken doğada bu kaynakların sınırlı ve aynı zamanda güç ulaşılabilir olması, üretimde kullanılan doğal varlıklara ayrıca nominal bir değer yüklemiştir. Bu nedenle hammadde ve enerji kaynakları ile bu kaynakların bulunduğu bölgeler stratejik olarak tanımlanmış ve bu kaynakları denetim altında tutmak sadece şirketler için bir rekabet konusu olmakla kalmamış aynı zamanda devlet egemenliğinin belirtisi haline gelmiştir.

Endüstriyel kapitalizmin gelişmesiyle ticari faaliyetler ikinci plana düşerken üretim faaliyetlerinin insan doğa ilişkisinde neden olduğu asimetri ise şu şekilde gerçekleşmiştir (Bell, 2004:8):

- a. “Kaynakları” kullanmak (sömürmek) ve tüketmek,
- b. Üretim atıklarını doğaya bırakarak onu kirletmek,
- c. Faunayı değiştirmek,
- d. Florayı değiştirmek.

Bu asimetrinin irdelenmesi sonucunda ulaştığımız sonuç; doğa varlıklarını üretimin bir ögesi (kaynak) olarak gören, onlara üretim sürecine olan katkıları oranında değer veren ve onların varlık değerini piyasa değeri üzerinden değerlendiren ekonomi merkezli bir çevre anlayışının ortaya çıktığıdır. İşte ekonomi merkezli ya da kapitalist motivasyonlu bu çevre anlayışı “metaekoloji” olarak adlandırılmıştır. Bu yeni kavramın içeriğini daha iyi anlayabilmek için takip eden bölümde etimolojik açıklamalara ve ekosistemin metaekolojik çözümlemesine genel ifadelerle yer verilmektedir.

Yeni bir Kavram Olarak Metaekoloji ve Ekosistemin Metaekolojik Çözümlemesi

Metaekoloji; ticaret malı, sermaye anlamına gelen *meta* kelimesiyle *ekoloji* kavramının birleştirilmesinden oluşturulmuştur. Bu bağlamda *metaekoloji*, ekolojik varlıkların ait oldukları bütünden soyutlanarak bir piyasa unsuru haline getirilmesi, yaşamı destekleyen bir sistemin öğeleri değil de birikimin kaynağı olarak sermaye birikim sürecinde yüklendiği işlevsellik oranında değer alması anlamında kullanılmaktadır (Birdişli, 2013:140).

Metaekoloji’de ekolojik varlıklarla ekonomi arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunu anlamak önemlidir. Bu ilişki öncelikle “insan istek ve ihtiyaçlarının sınırsız olmasına karşın olanakların kıt olması” şeklinde yapılan klasik iktisadi tanımla başlar. Bu bağlamda birçok bilim adamına göre ekoloji de; evre ve ekonomi konularının karşılıklı etkileşimi sonucu türetilmiştir. Çünkü insan ihtiyaçlarının karşılandığı birincil kaynak doğa olduğuna göre doğada bulunan bu kısıtlı olanakların yönetimi bir anlamda “doğanın ekonomisi” olarak adlandırılabilir (Worster, 1994:10).

Ekolojik varlıkların birer üretim faktörü haline dönüşmesi ise 17’nci yüzyılda ortaya çıkan mekanik doğa görüşünün sonucudur. Bilimsel alanda yaşanan gelişmelere paralel olarak lme ve niteleme amacıyla matematiğin ve bütünleri parçalara ayırmak üzere tasarlanmış bir inceleme sürecinin kullanılmaya başlanmasıyla, parçalanmış bir dünya görüşü ve araçsal bir doğa anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle doğal sistemin yapısal bütünlüğü yerine tek tek parçalar üzerine yoğunlaşılırken, parçaların birbirleriyle olan ilişkileri yerine ayrı ayrı nasıl işledikleri incelenmiştir (Pointing, 2000:130). Bu şekilde doğanın bütünlüğünün bozulması, bütüne ait anlamın da yok olmasına neden olduğundan, bütünden kopuk her öğenin taşıdığı gerçek önemi de azaltmıştır. Örneğin büyük bir makineyi çalıştıran dişliler içinde kk bir dişli makinenin bütünlüğü içinde makine kadar ya da makinenin çalışmasının sonuçları kadar önem taşırken, bütünden kopuk olarak ele alındığında ancak kendi büyüklüğü kadar bir anlam ve önem taşır. Bunun gibi, üretim süreci içine giren ekolojik varlıklar üretimde yüklendiği işlevsellik oranında ya da piyasada taşıdığı değişim değeri üzerinden bir değer taşımaya başlamış, kendilerini farklı ve yararlı kılan öznel değerlerini yitirmişlerdir. Örneğin Marx’a göre (2003:50) değişime konu olduğunda beş kilo buğday elli kilo demire eşdeğer olsun. Kullanım değerleri dikkate alınmadığında buğday bir besin olarak anlamını yitirir ve besleyici olmayan demir ile aynı kategoride yer alır. Bu nedenle bir şey değişime konu olduğunda metalaşır ve gerçek anlamını kaybeder.

Adam Smith (2004:32), daha büyük zenginlik peşinde koşarak kendi çıkarları için çalışan ve aralarındaki rekabet sayesinde bir düzene giren üreticilerin ya da tüketicilerin, toplumun tamamı için daha

yararlı sonuç üreteceğini savunmuş ve böylelikle sürekli gelişme sürecine girmiş kapitalist bir toplum görüşünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kapitalist toplum görüşü içinde ekolojik varlıkların rolü insanların bir dizi ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak ve üretim girdisi olarak sanayiye kaynaklık etmektir. Bu bakımdan sanayi devrimi ve kapitalist ekonomik sistem, insanlığın geleneksel doğa görüşünde köklü bir değişime neden olarak ekolojik varlıkları araçsal bir değere indirgemiş ve piyasada alınıp satılabilen bir “meta” haline getirmiştir (Barry, 1999:214).

Metaekoloji’nin başka bir boyutu ise, sermaye birikiminin genel kuralları doğrultusunda ekosistemle ilişki içine girilmesidir. Bu bağlamda çevre varlıkları, ait oldukları doğal ortamdan kopartılarak meta haline getirilir, nitelik taşıyan ekolojik varlıklar birer ürüne dönüştürülerek uygun koşullarda pazarlanır. Örneğin kaynak sularının şişelenerek pazarlanması, az rastlanan bir ağaç türünün dekorasyon malzemesi haline getirilmesi, ender rastlanan bir hayvanın kürkünden ya da başka bir özelliğinden yararlanmak üzere katledilmesi gibi (Birdişli, 2013:140).

Ekolojik varlıklara olan bu bakışa birçok ekonomi teorisinin olduğu gibi emek değer teorisinin de katkısı büyüktür. Örneğin liberal ekonominin özel mülkiyet savunmasında, sahibi olan toprakların sahipsiz topraklardan daha verimli olduğundan söz edilerek sahipsiz, yani bir anlamda değişime uğratılmamış çevrenin değersiz olduğu öne sürülmektedir. Bu nedenle modern ekonomik düşüncenin ideolojik okumaları kendi ideal dünyalarını parasal değerler ve verimlilik üzerine kurarken doğanın ekolojik dinamiklerini ise sadece insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik üretim unsurları olarak kabul etmiştir. Bu büyük yanlışın ötesinde, bu bakış açısının ayrıca en büyük iki temel sorunu ekonomik büyümenin doğal sınırı olmadığı yanlışlığı ile doğanın insan ekonomisine olan katkısının bedelsiz olduğu yanlışlığıdır (Barry, 1999:214).

Fakat çok geçmeden bu yanlışlığın bedeli gelir dağılımında bozukluk, güvensizlik ve doğada yaşanan bozulma ile ödenmiştir. Buna karşın sistemin ekonomik kazanımları bu tahribatın açtığı yaraları kapatamamaktadır. Karl Polanyi’nin (2007:125) ifadesiyle “*Özgür emek piyasasının ekonomik yararları onu yol açtığı sosyal yıkımı karşılamamaktadır.*”

Metaekolojik yaklaşımda ekolojik varlıkların birer üretim faktörü olarak görülmesi çevreninde bir “kaynak” deposu olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle çevre sorunları öncelikle ekonomik bir sorun olarak algılanmakta ve çözüm de ekonominin işleyiş kuralları içinde aranmaktadır. *Çevresel ekonomi* olarak adlandırılan bu yaklaşım çevre sorunlarını fayda maliyet analizi bağlamında ele almakta (Barry, 1999:224) ve çözüm için teknik öneriler sunmaktadır. Örneğın bu bağlamda yapılan önerilerden biri piyasaların uygun araçlar kullanılarak regüle edilmesidir. Ayrıca çevre sorunlarını piyasa dışısalığı olarak gören bu görüş piyasa mekanizmasının dışında oluşan kirliliğinin çevresel maliyetini de piyasa başarısızlığı olarak değerlendirmektedirler. Bu yaklaşımın bir uzantısı olarak çevresel ekonomistler çevresel kirliliğın maliyetini ekonomik teknikler kullanarak hesaplama eğilimindedirler. Örneğın kirliliğın maliyetini sağık sorunlarına bağık olarak ortaya çıkan işgücü kayıpları ve sağık harcamaları üzerinden hesaplamak ve yine çevre kirliliğini mülk fiyatlarına olan negatif etkileri açısından dikkate almak gibi (Barry, 1999:225).

Metaekolojik yaklaşım bir yandan çevre sorunlarının çözümü için piyasaların uygun araçlarla düzenlenmesini (regülasyon) önerirken diğerk yandan çevre temizleme teknoloji ve araçlarının bulunduğı yeni piyasaların oluşturulmasına salık vermektedir. Bu bağlamda piyasaı düzenlemek için kullanılan araçlarından bazılarına örnek verecek olursak; yüksek vergilerle çevrenin sömürülmesini yavaşlatılması, çevre varlıklarını kullanım bedelini artırılması ve mülkiyet haklarında değışiklik yapılarak -örneğin sahil boyarında- özel ekonomik alanların yaratılması gibi uygulamaları sayabiliriz (Foster, 2002:29). Fakat unutulmaması gereken hayati nokta şu ki; çevre varlıkları piyasa işleyişi içinde yeniden üretilemeyeceğinden, aslında piyasa ekonomisi içinde kalarak çevre sorunlarına gerçek ve kalıcı çözüm üretmek mümkün değildir.

Metaekolojik yaklaşımda çevre sorunları aynı zamanda temizleme teknolojileri yoluyla oluşturulmuş bir piyasaı besleyen rasyonel bir gerçek ve kâr fırsatıdır (Foster, 2002:29). Bu bağlamda çevre kaygısının en fazla liberal sosyal demokrat toplumlarda belirgin olmasına şaşmamalıdır. Çünkü yaşayanların refahının sağılanmış olduğı sağılıklı bir çevre talebinin kapitalist tüketim kültürünün bir parçası olduğı bi-

linmektedir. Bu bakış açısıyla, doğaya yönelik dikkat, modern evrene karşı inşa edilmiş olmaktan çok onun aracılığıyla üretilmiş gibidir. Bu nedenle Batı toplumlarında koruyucu konumdaki liberal bir devletin bireylerle kurduğu modern ilişkilerde belirleyici özellikler olan yaşam kalitesine yönelik talepler ile ekonomik çıkarların ve çevre kaygılarının örtüşmesi beklendik bir şeydir. Çünkü metaekolojik yaklaşımda çevre varlıkları sadece üretimin değil aynı zamanda tüketimin de bir nesnesidir. Örneğin sağlıklı çevre ve rekreasyon alanları birer maliyeti olan ve ancak karşılığını ödeyebilenlerin yararlanabileceği tüketim öğeleri haline gelir. Fakat nasıl tüketildiğine ya da tüketilip tüketilmeyeceğine bakılmaksızın yapılan kontrolsüz ve aşırı üretim ile beraberinde gelen kontrolsüz tüketim, doğanın taşıma kapasitesinin sınırlarını zorlayarak çevre sorunlarının daha da artmasına neden olmuştur. Bu sorunlara bağlı olarak üretim girdilerinin temininde yaşanan daralmanın yanı sıra yaşam kalitesinde olası düşüklük, kapitalist üretim sisteminin geleceği açısından kaygıya eden olmaktadır.

Metaekolojik Yaklaşım Karşı Eleştirel Çevre Yaklaşımlarının İrdenmesi

Bu bölümde eleştirel çevre yaklaşımlarının doğal varlıklara ve çevre sorunlarına yönelik tutumları genel hatlarıyla incelenerek metaekoloji bağlamında konuları saptanmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda incelenen ekofeminizm, ekososyalizm, sosyal ekoloji ve derin ekolojinin çevre sorunlarına yönelik algı ve önerileri onları metaekoloji bağlamında konumlandıran en önemli göstergeler olarak kabul edilmektedir.

Bu yaklaşımlardan ilki olan ekofeminizm özetle kadınlar üzerinde kurulan baskı ve denetimle doğa üzerinde kurulan baskı ve denetim arasında bir paralellik kurarak her ikisinin de erkek egemen bir kültürün sonucu olduğunu ileri sürmektedir (Brennan ve Lo, 2009:10).

Geleneksel sosyo-etik perspektifin çevresel düşünce ve politika-ya olan yaklaşımına radikal bir çıkış olan ekofeminizm, çevre sorunlarının ayrımcılıktan ve sömürden beslenen sosyal problemlerin bir sonucu olduğuna inanmaktadır. Ekofeminizmin çevre sorunlarını ataerki ve erkek egemenliği üzerinden tanımlamaya çalışması başlangıçta üretim ilişkilerinin çevre sorunları üzerindeki etkilerini görmemelerine neden olmuştur. Bu nedenle daha sonra ikiye ayrılan ekofeministler-

den liberal olanlar çevre sorunlarının çözümü için bilim ve teknolojiyi yeterli görürken, farklılık olarak bu alanlarda kadınların daha aktif rol oynamasını önermektedir (Merchant'dan aktaran Eryılmaz, 2005:15).

Sosyalist ekofeministler ise kadın sömürüsüyle, emek ve doğa sömürüsü arasında bir senteze giderek kapitalizmin ekonomik eşitsizliği ile kadın ayrımcılığının sosyoekonomik nedenlerine dikkat çekmek istemişler hatta üreme ve üretim arasında ilişki kurarak çözüm anlamında sosyal ilişkilerde radikal değişiklikler önermişleridir (Özyol, 2011:5). Fakat düalistik ve hiyerarşik düşüncenin egemen mantığı altında gelişen erkek şovenizminin doğada insan şovenizmi şeklinde kendini gösterdiğini ileri süren feminizmin bu düşünceleri nedeniyle, sosyalist ekofeministler Marksizm'in doğaya olan kaba, maddeci ve araçsal yaklaşımı ile insan-doğa hiyerarşisini reddetmek zorunda kalmıştır (Eryılmaz, 2005:1).

Üretim ilişkileri ve çevre sorunları arasında ilişki kurarak doğanın araçsallaştırılmasına (metalaştırılmasına) karşı çıkan ekososyalizm ise doğru bir saptama ile ekolojik krizin bir kapitalist kriz olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda çevre sorunlarının aşılması için hesaplaşmanın kapitalizm ve araçlarıyla yapılmasını zorunlu görmektedir (Benlisoy, 2009:49). Yani doğa ve emek sömürüsünü aynı düzlemde ele alan ekososyalistler, emek ve doğanın kendi varlık koşullarına sahip olabilmeleri için kapitalizmden kopmaları gerektiğini vurgulamaktadırlar (Cansever, 2009:5). Bunun içinse öncelikli olarak insanın doğa ile kurduğu ilişkinin yeniden tarif edilerek doğanın ve emeğin özgürleştirilmesi, ardından da sermayenin kar olarak el koyduğu emeğin yarattığı artı değer ile üretim araçları üzerinde var olan mülkiyetin ortadan kaldırılmasını önermektedirler (Benlisoy, 2008:30). Fakat ekososyalizmin insanın doğa içinde yeri ve rolü konusunda belirgin bir tutum sergileyememesi¹ insan-doğa ilişkisini de daha tutarlı bir düzleme oturtmasına engel olmaktadır. Ayrıca Marksist düşüncenin emek değer teorisi biryandan metaekolojinin daha iyi anlaşılmasına katkıda

1 Marx'a göre "insanın doğa içindeki konumu asla tatminkâr biçimde çözülemeyecek sorunlardan birisidir. Çünkü şüphesiz insanlar hem doğanın bir parçasıdır hem de değildir. Yaşamları metabolizmanın sürekliliğine bağlı olan fiziki dünyaya içkin yaratıklar olarak doğanın bir parçasıyız; ama kendi türümüzün faaliyeti yani insan doğamız doğayı dönüştürmeye bağlı olduğu ölçüde de doğanın parçası değiliz" (Kovel,2005:98).

bulunurken diğer yandan materyalist doğa felsefesi ise doğayı yine bir üretim faktörü olmaktan öteye taşıyamamaktadır. Bu bağlamda ekososyalizmin metaekoloji karşısında belki de tek somut önerisi çevre sorunlarının çözümü için yoğun enerji ve kaynak tüketimine dayalı tüketim alışkanlıklarının terk edilmesi yönünde yaptıkları saptamadır (Cansever, 2009:5).

Toplumsal ya da sosyal ekoloji ise Murray Bookchin tarafından geliştirilen eleştirel çevre yaklaşımlarından biridir. Sosyal ekolojiye göre insan doğada biyolojik bir tür iken sosyo-kültürel talepleri ile diğer canlılardan ayrılır. Bu nedenle dış fiziksel dünya “birincil doğa”, kültürel-sosyal doku ise “ikincil doğa” olarak adlandırılır (Mamedov, 1996:13). Yine sosyal ekolojiye göre insanın doğaya müdahalesi kaçınılmaz olduğundan insan ve doğa ilişkisinin hangi düzleme oturtulacağı önemlidir. Bu bağlamda geliştirilen karamsar (pesimist) görüşe göre, insan doğaya zarar veren tüm faaliyetlerini durdurmalı ve eski medeniyetlerde olduğu gibi doğa ile iç içe yaşamalıdır. Bu görüş çağdaş taleplerle çelişkili bulunduğundan fazla ilgi görmemektedir. İyimser (optimist) görüşe göre ise insan doğaya tesadüfen gelmemiştir ve bilim de insan şuurunun bir fonksiyonu olduğuna göre o da tesadüfi değildir. Bu durumda insanın biyosferdeki görevi tabiat kanunlarını anlamak ve onun gelişmesinde yeni aşamalar oluşturmaktır. Bu aşamaya Vladimir Vernadski tarafından “neosfer” denilmektedir. Yani sonuç olarak sosyal ekolojiye göre doğanın sömürsü, doğanın korunmasına adanmış zengin bir yaşam biçimiyle değiştirilmelidir (Mamedov, 1996:13). Fakat bu değişimin hangi üretim biçimiyle birlikte yürütüleceği ve yaşamın diğer sosyal unsurlarının nasıl dönüştürüleceği önemli bir sorun olarak ortada kalmaktadır.

Metaekoloji bağlamında son olarak incelenecek olan çevre yaklaşımı ise derin ekolojidir. Derin ekoloji İskandinavya’da doğmuştur. Arne Naess, Sigmund Kvaloy ve Nils Faarlund tarafından geliştirilen bu düşüncenin Himalayalar’daki Şerpa kültüründen etkilendiği ileri sürülmektedir. 1960’lı yıllarda Avrupa ve ABD’deki sosyal hareketlere dayandırılan derin ekoloji, bir süreliğine politik ekoloji olarak adlandırılmıştır. Daha sonra ideolojik, teknolojik, ekonomik ve felsefi anlamda köklü değişikliklere işaret etmek maksadıyla derin ekoloji adıyla yeniden tanımlanmıştır (Brennan, Lo,2009:8).

Derin ekoloji evre sorunlarının çözümüne, sonuçlar yerine sebepler üzerinden giderek ulaşmaya çalışır. Bu bağlamda sorunun kaynağının doğa varlıklarının gerçek değerlerinin anlaşılamamasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu nedenle ataerki, hiyerarşi ya da üretim ilişkileri üzerine odaklanmak yerine doğrudan doğa varlıkları üzerinde ontolojik bir felsefe geliştirmekle meşgul olur. Tüm canlıların eşit yaşam haklarına sahip olduğunu savunan “biyosferik eşitlikçilik” derin ekoloji’nin temel felsefesini oluşturmaktadır. Buna göre tüm yaşayan varlıklar diğerlerine olan faydalarından bağımsız olarak bir eme ve haklara sahiptirler (Naess, 1999:225).

Spinoza’nın metafiziğinden etkilenen Naess ve arkadaşları doğa ve insan arasındaki ilişkiyi yeniden kurgulamak amacıyla kişinin bireysel sınırlarını kendi vücudunun ötesine taşıyarak onu genişletmekte, insan egosunu doğa ile birlikte tanımlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda kişinin kendine saygısının ancak doğaya saygı duymasıyla tam olarak gerçekleşebileceğini savunur. Ayrıca insanın, doğanın diğer canlılarıyla işbirliği içinde olması kendi yaşam kalitesine de önemli katkılar sağlayacaktır (Brennan ve Lo, 2009:8).

Derin ekoloji, doğa varlıklarının başkalarına olan faydasına göre ya da kullanılışlığına göre değerlendirilmesine karşı çıkar ve insan dışındaki canlıların, insan yaşamına olan katkılarının ötesinde değer taşıdığını dile getirir. Bu nedenle doğal yaşamda yer alan tüm canlılar eşit yaşam hakkına sahiptirler ve yaşamı diğer canlılarla birlikte “karşılıklı çıkar ilişkileri içinde” paylaşmaktadırlar. Fakat bu noktada insan dışındaki varlıkların nasıl bir karşılıklı çıkar ilişkisi içinde oldukları ve bu çıkarlarını nasıl takip ettikleri sorusu cevapsız kalmaktadır (Brennan ve Lo,2009:8).

Ayrıca bu söylemlerle derin ekoloji, her bir canlının yaşam hakkına saygı gösterilmesini sağlamayı amaçlamakta ve böylelikle varlık bilincini geliştirerek doğa varlıklarının sömürülmesinin önüne geçmeyi hedeflemektedir. Fakat bu sırada sadece canlıları konu edinmekle doğanın önemli bir parçası olan cansızları doğa bütünlüğünün dışında bırakmaktadır.

Derin ekoloji’nin “karşılıklı çıkar ilişkisi” teorisıyla içine düşmüş olduğu açmazı, doğal sistemleri “özdenetimli” olarak tanımlayan

bilimsel açıklamalarda da görmek mümkündür. Bu açıklamalarda doğa varlıklarının yaşamlarını sürdürülebilmek için gereken koşullar “istenilen durum” olarak tanımlanmakta ve canlıların bu durumu sibernetik bir sistem içinde gözettikleri ileri sürülmektedir (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2003:20). Fakat canlıların kendi koşullarını gerçekleştirmeye çalışırken tüm doğayı hatta ardışık ilişkiler kapsamında tüm evreni kapsayan genel dengeyi nasıl gözettiği ve ona uygun olan hareketlerinde nasıl bir iradeye sahip oldukları yine cevapsız kalmaktadır. Oysaki bu ve benzer soruların cevapları, doğada yer alan canlı, cansız tüm varlıkların gerçek değerlerini saptamada büyük önem taşır.

Sonuç ve Değerlendirme

Doğaya ve çevremize olan sorumluluğumuz sadece bugün yaşadığımız dünya itibarıyla değildir. En azından yaşadığımız dünya kadar bir geleceği, bir sonraki nesillere bırakmak zorundayız. Bu nedenle doğadan yararlanma ölçütümüz sadece üretim ve tüketim kapasitemiz değil doğaya ve gelecek nesillere karşı sorumluluklarımız olmalıdır.

Çevre sorunlarına yönelik geliştirilen çözüm önerilerinin geçerliliği doğanın nasıl algıladığıyla yakından ilgilidir. Buna göre ekolojik varlıklar, insanların üzerinde sınırsız kullanım haklarının bulunduğu ve doyuma ulaşmak için kullanılan bir araç mıdır? Yoksa evreni anlamak ve anlamlandırmak yolunda, yaşamı birlikte paylaşırken gözetilmesi gereken karşılıklı hakların bulunduğu varlıklar mı? İnsan merkezli ya da doğa merkezli diye adlandırılan yaklaşımların konuları bu sorulara verilen cevaplarla doğrudan ilişkilidir. Ekolojik varlıkları üretimin bir nesnesi ve “kaynak” deposu olarak gören ve bu kaynaklarda yaşanacak olan bir daralmanın ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle çevre sorunlarıyla ilgilenen metaekoloji, ekolojik varlıkları bir araç olarak gören anlayışın kavramsal bir tanımlamasıdır.

Metaekolojik çevre anlayışını çevresel kirlenme, sosyal adaletsizlik ve sömürü gibi olumsuz sonuçları üzerinden eleştiren farklı çevre yaklaşımları, görüşlerini toplumun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarıyla birlikte normatif değerlerini de gözetilen bir anlayışa oturtmadıkları için yeterince etkili olamamışlardır. Örneğin sosyal ekoloji, toplumdaki sömürü ve ekonomik eşitsizlikten yola çıkarak sosyal adalet ve ekoloji arasında bir senteze gitmiş ve öneri olarak tabiatı anlayarak ona uyumlu bir yaşam geliştirilmesi gereğini ileri sürmüştür. Fakat bu

uyumun hangi ekonomik ve etik zemin üzerinde sağlanacağı sorusu cevapsızdır.

Daha sonra çevre çalışmalarına farklı bir yaklaşımı kazandıran ekofeminizm ve ekososyalizm ise eleştirilerini, sadece ataerki ya da emek sömürüsü gibi kendi ideolojik söylemleri üzerinden türetmişler fakat doğaya olan bakışlarını özgün nitelikte rasyonel bir zemine oturtmadıklarından konuya olan katkıları eleştiriden öteye geçememiştir.

Ayrıca çevre ile ilgili çalışmalarda doğaya olan yaklaşım genellikle ya bütüncül ya da parçalıdır. Bütüncül ve parçalı yaklaşımların her ikisi de hem insan hem de doğa merkezli yaklaşımlarda görülebilmektedir. Örneğin “doğa merkezli” olduğu öne sürülen ekososyalizm doğanın sömürülmesine karşı çıkmakla birlikte parçalı, mekanik bir doğa görüşünü taşımaktadır. Oysa ki daha önceki bölümlerde anlatıldığı gibi parçalı ve mekanik doğa görüşü ekolojik varlıkların sömürülmesini kolaylaştırmaktadır.

Ekososyalizm, ekofeminizm ya da sosyal ekolojiden daha farklı bir söyleme sahip olan derin ekoloji'nin doğaya yaklaşımı ise bütüncüldür. Buna karşın derin ekoloji'de savunulan ve “biyosferik eşitlikçilik” olarak adlandırılan; tüm canlıların birbirine olan faydalarına bakılmaksızın öznel bir değeri ve yaşam hakkı bulunduğu tezi, cansız varlıkları kapsamadığı için doğanın bütünlüğü ilkesi ile çelişmektedir.

Yine derin ekolojinin doğada tüm canlıların karşılıklı çıkar ilişkisi içinde bulunduğu tezi, insan dışındaki varlıkların nasıl bir bilinçle çıkarlarını takip ettiğini açıklamadığından yetersiz bulunmaktadır. Oysaki doğanın bütünlüğü ilkesine göre doğada tüm canlıların karşılıklı çıkar ilişkisi içinde değil karşılıklı dayanışma içinde bulunduğunu kabul etmek daha rasyonel bir yaklaşım olacaktır. Çünkü ekosistem dikkatlice incelendiğinde evrende her şeyin birbirini tamamlar bir şekilde ve gittikçe genişleyen bileşikler biçiminde doğanın bütünlüğünü oluşturduğu, ekosistemde yer alan her organizmanın kendi konumunda ve desteklediği bir üst yaşam formuyla birlikte genel dengeyi bozmayacak biçimde hareket ettiği görülmektedir. Bu durum “doğal sistemlerin özdenetimi” ilkesi ile açıklanamaz. Çünkü bu durumda canlı, cansız doğada bulunan her şeyin ekolojik sistemdeki genel dengeyi bilen ve gözetken bir bilinç sahip olduğunu ve bunun yanı sıra her şeyin hem

birbirine egemen hem de mahkum olduğunu varsaymak gibi bir açmaz düşülür. Örneğin kubbeli bir yapıyı oluşturan tuğlaların bir usta elinden çıktığını kabul etmediğimizde, tuğlaların hem birbirlerine egemen hem de birbirlerine koşulsuz mahkum olduklarını kabul etmek gerekir. Oysaki doğadaki her şey eşit yaşam hakkına sahip olmakla birlikte evrensel bir tasarım içinde tümel bir istenç (genel irade) altında hareket etmektedir. Doğadaki varlıkları eşit yaşam hakkına sahip birer varlık olarak ele almak onların gerçek değerini belirlemek için yeterli değildir. Çünkü bütünden kopuk olarak düşünüldüğünde her şey sadece kendi varlığı oranında bir değer taşıyacaktır. Oysa bir tasarım olarak tanımlanan doğanın (Schopenhauer, 2005:10) bütünlüğü içinde her bir varlık, aslında bu tasarımın nihai sonuçları kadar önem taşımaktadır. Örneğin büyük bir makine içinde küçük bir dişli kendi başına ele alındığında kendi büyüklüğü oranında değer taşırken, aynı dişli, makinenin işleyiş bütünlüğü içinde düşünüldüğünde işleyişin sonuçları kadar önem taşır. Veya kelime içinde bir harf kendi başına ancak bir harf kadar değer ve anlam taşırken, diğer harflerle birlikte okunduğunda kelimenin taşıdığı anlam kadar değer taşımaktadır.

Yine ekosistem sadece canlılar arasındaki ilişki üzerinde dönmeyen, cansız varlıklar da bu sistemin önemli birer parçalarıdır. Karşılıklı çıkar ilkesi ise cansız varlıkları dışlayan bir teoridir. Oysaki ekosistemdeki denge, doğanın her bir ögesinin tam bir uyum içinde ve zamanında hareket etmesiyle sağlanmaktadır. Bu durumda tüm varlıkların genel dengeyi gören ve gözetten bir bilinci taşıdığını kabule zorlanmak yerine, evrensel bir tasarım içinde ve tümel bir istenç altında hareket ettiğini kabul etmek hem daha rasyonel hem de doğadaki varlıkların gerçek değerini saptamak açısından daha tutarlı olacaktır.

Ayrıca mekaniksel/araçsal doğa görüşünde doğal sistemin yapısal bütünlüğü içindeki parçaların birbirleriyle olan kusursuz ilişkilerinin ihmal edilmesi bütüne ait anlamın da yok olmasına neden olmakta ve bütünden kopuk her ögenin taşıdığı önemi de azaltmaktadır.

Özet olarak ekolojik sistemde yer alan tüm varlıklar eşit yaşam hakkına sahip ve birbirine olan faydalarından bağımsız öznel değeri bulunan varlıklardır. Bu varlıklar doğanın bütünlüğü içinde tümel bir istenç altında hareket ederek, dayanışma içinde yaşamın devamını sağlamaktadırlar. Bu bağlamda bir tasarım harikası olarak tanımlayaca-

ğımız doğal sistemin sonucu, yaşamın bizzat kendisidir ve o nedenle sistemde yer alan tüm varlıklar yaşamın bütünü kadar değer taşır.

Kapitalist üretim biçimi ise doğanın bütünlüğünü bozarak ekolojik varlıkları yaşamı destekleyen bir sistemin parçaları olarak değil üretimin girdisi ve tüketimin bir ögesi olarak ele almaktadır. Bu nedenle ihtiyaç için değil tüketim için üreten bir israf ekonomisi çevre sorunlarının gerçek sorumlusudur. Çevre sorunlarına gerçek anlamda çözüm üretmek ve yeni çevre sömürülerinin önüne geçmek için kapitalist üretim biçiminin ekolojik sistemin genel işleyişiyle uyumlu, her türlü aşırıktan uzak ve insanlığın özünde bulunan normatif değerlerle çatışmayan bir iktisadi anlayışa evrilmesi ya da bu bölümde sözü edilen değerleri ve realiteleri gözetken yeni bir ekonomik sistemin/anlayışın geliştirilerek kapitalist sistemin yerini alması zorunludur. Hem, sürekli üretim ve tüketim anlayışına oturtulmuş bir sistemin içinde kalmak hem de doğal varlıkların dejenerasyonunu önlemeye, “kaynakların” sürekliliğini sağlamaya çalışmak gerçekte sürdürülebilir bir politika değildir.

Kaynakça

- ASLAN, H. (2007) Doğa Kavramının Tarihsel Gelişimi. *Felsefe Dünyası*. [Online] 2(46). s.50-66 <http://www.tufed.org/1301-0875/46-2007/46-050.pdf>. [Erişim Tarihi: 03.04.2011].
- BARRY, J. (1999) *Environment and Social Theory*. New York: Routledge Publication.
- BELL, M. M. (2004) *An Invitation to Environmental Sociology*. California: Pine Forge Press.
- BENLİSOY, S. (2008) Joel Jovel’le Söyleşi: Ekolojik Krizin Nedeni Kapitalizmin Ahlaksızlığıdır. *Mesele Kitap Dergisi*. 2008 (20). s.30
- BENLİSOY, S. (2009) İklim Krizinden Kaçınmak Hala Mümkün mü? *Mesele Kitap Dergisi*. 2009(29) s.49
- BİRDİŞLİ, F. (2013) Metaekoloji ve Metaekolojik Güvenlik. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*. 6(1). s.139-143. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- BRENNAN, A. ve Lo, Y. Environmental Ethics. ZALTA, E. N. (der.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [Online] <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>, [Erişim Tarihi: 09.04.2011].
- BUTZER, K. W. (1971) *Environment and Archeology: An Ecological Approach to Prehistory*. Chicago and N.York: Aldine, Atherton Inc.
- CANSEVER, Edip. (2009) Ekosozyalizm Nedir? Ne Değildir? [Online] <http://www.ekolojistler.org/ekosozyalizm-nedir-ne-degidir-ilgin-ozkaya-ozluer.html>, [Erişim tarihi: 11.04.2011].
- CURTIN, P. D. (2008) *Kültürlerarası Ticaret*. BIYIKLI, Ş. (çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- ERYILMAZ, Ç. (2005) *Kültürel Ekofeminizmin Eleştirisi*. (Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi), Ankara.
- FOSTER, J. B. (1999) *Savunmasız Gezegen*. ÜNDER, H. (çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- FOSTER, J. B. (2002) *Ecology Against Capitalism*. New York: Monthly Review Press.
- KIŞLALIOĞLU, M. ve BERKES, F. (der.) (2003) *Ekoloji ve Çevre Bilimleri*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

- KOVEL, J. (2005). “Ekolojik Bir Marksizm Hakkında Düşünceler” ÖZKAN, H. (çev.) *Praksis: Çağdaş Marksist Akımlar*. 2005(13). s-97-109. Ankara: Dipnot Yayınları.
- MAMEDOV, N. (1996) Toplum ve Doğanın Karşılıklı Etkileşimi: Sosyal Ekoloji. *Çevre Dergisi*. [Online] 1996(21). s.13-15. <http://www.ekolojidergisi.com.tr/resimler/21-3.pdf>. [Erişim Tarihi:08.04.2011].
- MARX, K. (2003) *1844 Elyazmaları, Ekonomi, Politik ve Felsefe*. SOMER K. (çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- NAESS, A. (1999) Letter to the Editor of Zeta Magazine. *Philosophical Dialogues: Arnes Naen and The Progress of Ecophilosophy*. s. 225-232 WITOZSEK N. & BRENAN A. (der.) Oxford: Rowman and Littlefield Pub.
- ÖZYOL, A. (2011) Kalkınma Politikalarında Kadın ve Feminizm. [Online] <http://www.hydra.com.tr/uploads/kutup2.pdf>. [Erişim Tarihi: 10.04.2011].
- PONTING, C. (2000) *Dünyanın Yeşil Tarihi*. BAŞÇI-SANDER, A. (çev.) İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi.
- POLANYI, K. (2007) *Büyük Dönüşüm*. BUĞRA, A.(çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- RONAN, C. A. (2005) *Bilim Tarihi*. İHSANOĞLU, E. & GUNERGÜN, E. (çev.) Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- SÉE, H. (2004) *Modern Capitalism, Its Origin and Evolution*. VANDERBLUE, H. B. & DONIOT, G. F. (çev.) Kitchener: Batoche Books.
- SCHOPENHAUER, A. (2005) *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*. ÖZŞAR, L. (Çev.) Bursa: Biblos Kitapevi
- SMITH, A. (2004) *Ulusların Zenginliği*. YUNUS, A. & BAKICI, M. (çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- ŞENEL, A. (1995) *İlkel Topluluktan Uygur Topluma*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- WALLERSTEIN, I. (2002) *Modern Dünya Sistemi*. (I. Cilt). İstanbul: Bakış Yayınları.
- WORSTER, D. (1994) *Nature's Economy*. UK: Cambridge University Pres.